

ЗАМОНАВИЙ ЎЗБЕК ШЕЪРИЯТИДА ОҚ ВА ҚОРА КОНТРАСТЛИГИНИНГ ЛИРИК ТАЛҚИНЛАНИШИ

Абдурахмонов Абилжон Абдусаматович

Фарғона давлат университети докторанти, филология фанлари бўйича фалсафа доктори
(PhD)

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7187749>

Аннотация. Ушбу мақола рангинг замонавий ўзбек шеъриятида оқ ва қора рангинг қўлланиши хусусиятлари тадқиқ этилади. XX аср охирлари ўзбек шеъриятида Оқ ва қора ранглар рамзининг контрастлиги орқали лирик фалсафа намоён бўлиши аниқланади. Шоирлари ижодида оқ ва қора контрастлигидан ижтимоий-маънавий муаммоларни бадиий талқин этилиши исботланади.

Калим сўзлар: оқ, қора, ранг, хроматик, ахроматик, контраст, талқин, ифода, лирик талқин, фалсафийлик.

ЛИРИЧЕСКАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ЧЕРНО-БЕЛОГО КОНТРАСТА В СОВРЕМЕННОЙ УЗБЕКСКОЙ ПОЭЗИИ

Аннотация. В данной статье исследуются особенности использования черного и белого цвета в современной узбекской поэзии. В узбекской поэзии конца XX века определено, что лирическая философия проявляется через противопоставление символов белого и черного цветов. Художественное осмысление социально-духовных проблем доказывается контрастом черного и белого в творчестве поэтов.

Ключевые слова: белое, черное, цвет, хроматика, ахроматика, контраст, интерпретация, экспрессия, лирическая интерпретация, философия.

LYRICAL INTERPRETATION OF BLACK AND WHITE CONTRAST IN MODERN UZBEK POETRY

Abstract. This article explores the characteristics of the use of black and white color in modern Uzbek poetry. In Uzbek poetry of the late 20th century, it is determined that lyrical philosophy is manifested through the contrast of the symbols of white and black colors. The artistic interpretation of socio-spiritual problems is proved by the contrast of black and white in the works of poets.

Keywords: white, black, color, chromatic, achromatic, contrast, interpretation, expression, lyric interpretation, philosophy.

КИРИШ

Шеъриятда учрайдиган **контрастлик** ҳодисаси ҳам учрайдики, аслида у рангшуносликнинг бадиий ифода усулидир.

Контраст (французча «contrast»- кескин ифодаланган қарама-қаршилиқ маъносида) бадиий адабиётда инсон характери, образ ва деталларни бир-бирига қарама-қарши қўйиш. Рангшуносликда рангларнинг бир-бирига нисбатан иссиқ-совуқлик, оч-тўқлик даражасига кўра қарама-қарши қўлланиши ва бу орқали таъсир самарасини орттирилиши. Масалан: қизил–яшил, кўк–сарик — иссиқ- совуқлигига кўра; сарик–қизил, пушти–жигарранг — тусига кўра; оқ–қора, сарик–қора — тон(ранг даражаси)га кўра.

ТАДҚИҚОТ МАТЕРИАЛЛАРИ ВА МЕТОДОЛОГИЯСИ

Ҳозирги ўзбек лирикасида оқ ва қора контрастлиги энг фаол ва ифодавий сермахсул қўлланиши билан характерланади. Усмон Азимнинг “Графика” шеъри шу жиҳатлари билан ҳам ажралиб туради:

*Кўзинг қаро сенинг, қошларинг қаро,
Юзларинг оқ сенинг, кулишларинг оқ,
Қўлингдаги таъна тошларининг қаро,
Менга гамгин боқиб туришларинг оқ. [1.–85]*

Бутун шеър контексти оқ ва қора ранглар ўртасидаги контрастлик – қарама-қаршилик давомийлигидан ташкил топган. Шеърда дастлаб оқ ва қора ранглар ўртасидаги контрастликни юзага келтирувчи ҳолат берилган, деган кайфият пайдо бўлади. **Қора кўз** ва **қошга оқ юз** ва **кулиш** қарама-қарши кўйилди. Шунингдек **таъна тошлари** қора бўлса-да, **гамгин боқишлар** оқ билан сифатланди. Натижада ўқувчи кўз ўнгида бу поэтик образлар ўзгача гавдаланиб, худди оқ ва қора катаклардаги шахмат сипоҳлари шаклига кирган таассурот уйғотади. Яъники бунда **унутиш, ҳижрон, ўч, вақт, бахт, тақдир** қора доналар, **соғинч, хат, дард, ёш, юрак** эса оқ доналар бўлиб келади.

Шеърда нега айнан оқ ва қора ранглар орқали поэтик ғоя ифодаланганлигига охирида шоир ўз изоҳи билан ойдинлик киритади:

*Ишон, юрак оқдир, қародир тақдир,
Оқ– қора бўёқлар бизнинг боғларда...
Мен милиён бўёқни билардим, ахир,
Иккимиз бахтиёр бўлган чоғларда...*

Матн моҳиятини таҳлил қиладиган бўлсак, лирик қаҳрамоннинг фақат оқ ва қора рангларга мурожаат этиши унинг руҳий ҳолатининг инъикоси сифатидаги ҳодисадир. Психологиядан маълумки, инсоннинг яхши кайфияти ёрқин (хроматик) ранглар билан муносабатига боғлиқ ҳолда намоён бўлади. Хроматик ранглар – бу шоир эслаётган бахтиёр чоғлардаги ҳис-туйғулар – “ўша милиён бўёқ”дир. Шеърий матнда тасвирланган лирик қаҳрамоннинг ҳолати эса хроматик рангсиз фақат ахроматик - оқ ва қора ранглар билан тасвирланади. Бу шоирнинг мусаввирона маҳоратидан дарак беради. Рассомчилик санъатида бундай чекланган (асосан оқ ва қора) ранглардан фойдаланиб асар яратиш жанрига “графика” деб аталиши ҳам айнан шеър номига кўчирилишида чуқур поэтик мантикий туртки борлиги сезилиб туради. Рангсиз маконда ҳис-туйғу, умид-ишонч мавжуд бўлмаслиги шеърий воқеликнинг моҳияти сифатида чуқур фалсафий мушоҳага йўналтиради. Тасвирда оқ билан табиий-психологик тушунча хос жиҳатлар акс этади.

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАЛАРИ

Ранглар контрастлигини бадиий усул сифатида қўллашнинг яна бир намунасига Азим Суюннинг “Оқ ва қора” шеърини ҳам келтириш мумкин:

*Оқ булоқни изладим,
Қора булоқ дуч келди.
Қора булоқ сувидан ичдим, ёронлар,
Оқ булоққа етгунча. [2. –327]*

Эътибор қилинса, “Графика” шеърда лирик сюжет оқими *оқ–қора, оқ–қора*, яъни *воқеа – сабаб изоҳи* шаклида баён этилади. Бу шеърда эса оқ– қора – қора – оқ, — зигзаг тарзида ҳаракатланади. Бунда оқ – мақсад, қора – тўсик, қора – ҳодиса, оқ – сабаб тарзида поэтик ғоя давомийлиги юзага келади. Лирик қаҳрамоннинг *булоқ, дарё, тоғ* ва *дунёни*

англашидаги бадийи воқелик оқ ва қора рангларнинг анъанавий-умуминсоний ифодасига кўра конкрет қўлланиши билан характерланади. Натижада азалий “эзгулик ва ёвузлик кураши” мавзусининг ўзига хос лирик талқини юзага келади. Лирик қаҳрамоннинг олам ва одам ҳақидаги фалсафаси ёритилади.

Шундай ижодий муносабатни Омон Матжон шеърятда ҳам кузатамиз. “Қор босган...” шеъри бунга ёрқин мисол бўла олади:

*Қор босган оқ-оппоқ далада кўрдим,
Қимир этмай турар тўп қора тулпор,
Қиш обдон бекитган чўнг қора тошинг
Беш-олти жойида эригандек қор.*

Оқ ва қора ранглар рамзининг контрастлиги орқали лирик фалсафа гавдалан бошлайди. Яшашнинг мантиқ ва мазмуни ёритиб борилади:

*Тулпорлар, ҳой! Қора қирни уйғотинг,
Мудроқ хомрезани ёки қилинг бас,
Сизнинг ул учишлар бўлмаса, бу ер —
Кераксиз бўшлиқдир, беун ва бекас.*

Оқ ва қоранинг маъно зиддияти ҳамда рамзининг аксил ифодасида асар яратилган давр мафқурасининг иллатлари фош этилади:

*Қора тулпорларим менинг, қанотли,
Турманг, учинг-кўчинг тез бўлиб ўқдан!
Ўзни шундоқ оқланг, қир ҳам қутулсин
Бугун оқ кўринган қора совуқдан. [3. –9]*

Яна бир шеърда ҳам:

*Ўрмон саҳнасига сен — оқ раққоса
Биргина лаҳзага чиқдингмикан ё?!
Инжа ўхшатмалар кўпдир.
Лекин сен
Бу қора ўрмонда ёлқинсан мағрур! [3.–8]
(О.Матжон. “Қайдан келиб қолдинг...)*

МУҲОКАМА

Кейинги авлод – ўзбек модерн шоирлари ижодида ҳам оқ ва қора контрастлигидан ижтимоий-маънавий муаммоларни бадийи талқин этиш ўзига хос чуқур фалсафийлик касб эта бошлади:

*Оқ қоранинг ўртасида жар...
Жар...
илон ўтар ойдиндан...
Илоҳий бурғу
Кўтарган жарчи...
Жардагиларни чақирар...
Оппоқ илон келар ойдиндан...
Занглаган юлдузлар чиқадур...
Чириган ой чиқадур...
Тасқаралашган сиймолар*

Чиқадир...

Оппоқ илон кетар ойдиндан...

Оқ ва қоранинг ўртасида жар...: [4.–10]

(Абдували Қутбиддин. “Тасаввур лаҳзалари”)

ХУЛОСА

Оқ ва қора ранг контрастлигидан олам ва одам ҳақидаги шоир мушоҳадаси мумтоз анъанадаги Шарқона оҳангда, Румий нафаси сезилиб тургандек бадий талқинланди:

Қаро тупроқ қаърига

Киргунча ҳам тинимсиз

Оппоқ тонглар баърига

Томайлик қатра-қатра

Баҳорий умид билан. [4.–10]

(Улуғбек Ҳамдам. “Оппоқ тонглар баърига...”)

REFERENCES

1. Усмон Азим. Сайланма. –Т.: Шарқ, 1995.
2. Азим Суюн. Сайланма. –Т.: Шарқ, 1997. – Б.199.
3. Омон Матжон. Одамнинг сояси куёшга тушди (шеърлар). –Т.: Ёзувчи, 1991. Ўзбек модерн шеърляти. – Т. : Янги аср авлоди, 2003.